

Вивчення німецької класичної філософії у пізньорадянському Києві (студентське сприйняття)

Юрій Джулай¹

Анотація: Цей текст — реакція на есей М. Мінакова “Німецькі класики на Сході Європи”, спрямований на поточнення опису студій НКФ у Києві пізньорадянської доби.

Ключові слова: німецька класична філософія, Київ, Кант, Гегель, Шеллінг, Фіхте

Я хотів би вказати на кілька аспектів, які поточнюють опис ситуації з НКФ-студіями в Києві 1970-х років,² як я, тодішній студент, її сприймав.

1. В мої часи навчання на філософському факультеті (тобто у 1972–1977 рр.) на курсі доктора філософських наук, професора Валерія Олексійовича Босенка (1927–2007) частину семінарів вів Юрій В’ячеславович Кушаков (1946–2016). На них ми опановували малу «Науку логіки» Г. В. Ф. Гегеля. Саме настанови Кушакова під час підсумкової частини семінару, яку ми записували як тези і акценти до наступного семінару з «Науки логіки», були для нас теоретичним каноном, форматом *автентичного* розуміння Гегеля, який мав суттєву дистанцію від лекційних згадок. На лекціях же Босенка домінували такі тези:

- про категоріальність практики (практика, своїми повтореннями і вводить у мислення категорії)
- про революції як концентрований вираз основи руху таких змін, які вже Post Factum опановують різні форми суспільної свідомості (мистецтво, філософія, наука).

В цих тезах бачимо дві знайомі форми опанованої «внутрішньої логіки», зокрема іманентної логіки мистецтва, філософії, науки, яка живе своїми мистецькими революціями — стилями, але і долучається до ідеології... І вже звідси починалося наше студіювання економічних рукописів Карла Маркса (датованих 1844 р., 1857–1859 рр., 1857–1861 рр. і 1861–1863 рр.), що давало поштовх наступній роботі з «Капіталом», з якого ми мали опанувати багатомірну логіку розвитку історії людства.

2. Постать Канта залишалася у тіні, бо його діалектику вивчали не як складову частину «Критики чистого розуму», а як формалізований діалектичний *автомат*, який живе формальною тріадою у 4 групах категорій: кількості, якості, відношення і модальності. У цьому не бачили ані узагальнень живої історії, ані ритмів революційної чуттєвості, ані її історичної динаміки. Тому і поняття «апріоризму» кваліфікувалося в аудиторії або як «легко зняте» Гегелем непорозуміння, або як одна із рис практик «абсолютизації однієї із рис пізнання». Апріоризм Канта знаходили легко в абсолютизації «Начал» Ісаака Ньютона, а ширше — в антиісторизмі.

3. Текстуального вивчення праць І. Г. Фіхте та Ф. Шелінга з опрацюванням їх ідей на семінарах ми не мали.

4. Наш потік не слухав лекцій професора Анатолія Станіславовича Канарського (1936–1984), але в процесі навчання була присутня його ідейна аура. Ідея історичної еволюції людської чуттєвості — чуттєвості не зі світу фактів, чим живе позитивізм — відкривала можливість перекласти історію мистецтва, його зміни стилів як виразу в ньому, через діалектичні ланцюги опосередкування і непрямого виразу, такої революційної чуттєвості. Це було певне введення символічності мистецтва у людську чуттєвість.

5. У такий спосіб відбувалося поєднання ідеї історичного розвитку чуттєвості у символічному вимірі із її перекладами мовою семіотики. По-перше, в цьому продовжувалася гегелівська школа вміння розкласти, а потім із розкладання робити динамічну схему опосередкування: буття – ніщо – становлення – наявне буття – видимість (надто швидкоплинна і нерепрезентативна у явищі) – явище – сутність (тяглий вимір стійкості сутності до її самототожності у явищі) – їхня єдність – існування (що разом із видимістю є дійсністю). По-друге, все це легко перекладалося на послідовності знакового опосередкування – коди. А звідси походили й думки і Юрія Михайловича Лотмана (літературне читання і автор як діалог – код, сюжетний код), і Михайла Михайловича Бахтіна (сміхова культура карнавалу – революційна чуттєвість та меніппея – як саркастичний діалог). Від ідей Бахтіна походили дві свободи:

- 1) свобода від незрозумілих довгих логік (від опосередкування);
- 2) надання критиці ідеології характеру не епізоду, карнавалу, а статусу декодування літературного твору із відмовою від надлишкових інтерпретацій.

Також, важливе значення мало введення поняття «діалогу», в якому ми знайшли відгомін перспективи «Я і Ти» Мартіна Бубера. Хоч його думку і не вивчали, але цю перспективу розуміли добре, адже вона йшла не від абстрактного суб'єкта, який вже себе пережив і у філософії і методології науки, а в контекстах наукової спільноти як носія парадигм, наукових шкіл, «невидимого коледжу».

Ці антитези класичній теорії пізнання ми активно вивчали у наукових з кінця третього курсу.

6. Класика німецької філософії повернулася до нас наприкінці навчання, на семінарах і лекціях Володимира Іларіоновича Шинкарука (1928–2001) та Мирослава Володимировича Поповича (1930–2018). На лекціях Шинкарука ми отримували оживлені повтори положень з його праць «Логика, диалектика и теория познания Гегеля» (1964) та «Теория познания, логика и диалектика И. Канта» (1974).³ Ці лекції відновлювали почуття працездатної аксіоми кантівської філософської антропології, за якою філософія визначалася як теоретична форма розвитку світогляду.

Також, оскільки ми через філософію науки добре опанували поняття евристичного мислення та опису його структурованого прояву (за Імре Лакатосом), то ми одразу побачили у курсі Поповича з «Історії логіки» курс саме евристичного розгляду логіки з боку новацій через так званий «культурно-історичний контекст».⁴ Так Попович опрацьовував значення і роль культурних контекстів в історичному розвитку логіки. А для нас, це означало, що ми можемо повертатися до розширення кантівського розуміння локальної можливості використання ідей для концептуальної роботи цих ідей в узагальненні явищ — попри те, що світ ідей стосується світу, який перевищує світ явищ і опрацьовується у відповідній суголосності імперативів і практик життя. Кантівське застереження про небажаність перетворення евристичного використання ідей на систематичний досвід, досвід за правилом, нас не зупиняло.

7. В цих процесах, зовсім несвідомо, ми ставали на шлях Als Ob-філософії Ганса Файхінгера та витлумачення метафори як моделі за Максом Блеком. Лише багато років потому ми змогли критично подивитися на цей варіант тотального фікціоналізму, зокрема через поняття «майстерності» письменника як здатності створювати реалістичні фікції (за Андрієм Белим). Але тоді, у 1977 році і до кінця вісімдесятих ХХ ст. ми цим жили.

8. Вивчення естетики продовжувалося на спецкурсі «Критика сучасної буржуазної естетики» професора Лариси Тимофіївни Левчук (н. 1940). Завдяки цьому курсу ми не тільки зрозуміли можливості використання ідеї генія з третьої «Критики» Канта, але й спробували зрозуміти особливості репрезентації феномену геніальності за Зигмундом Фройдом. Одним із аргументів на користь «досяжності» геніальності шляхом майстерного опанування імітації почуттів за межами авдиторних схем «сублімативних» інвестицій Фрейда, став факт відвідин театру ім. Лесі Українки і знайомство із видатною актрисою – Адою Роговцевою (1937–2004). Саме вона запропонувала нашій студентській спільноті обрати когось на роль «обранця» будь-яких її почуттів і довела це геніально в своїй грі. Це було автентичне «створення» почуття на наших очах. Це спонукало нас ще не раз повертатися до поняття «геніальності».

Бібліографія:

Мінаков, М. «Німецькі класики на Сході Європи. Вивчення німецької класичної філософії у пізньому СРСР і пострадянських Білорусі, Росії та Україні». *Альманах Κοινὴ*, № 2(1), 2023, 68–120.

Попович, М. В. *Очерк развития логических идей в культурно-историческом контексте* (Київ: Наукова думка, 1979).

Шинкарук, В. И. *Логика, диалектика и теория познания Гегеля (проблема тождества логики, диалектики и теории познания в философии Гегеля)* (Киев: Издательство Киевского университета, 1964).

Шинкарук, В. И. *Теория познания, логика и диалектика И. Канта (Кант как родоначальник немецкой классической философии)* (Київ: Наукова думка, 1974).

Примітки:

¹ Юрій Джулай — к. філос. наук, доцент, філософ, теоретик культури та дослідник творчості М. Гоголя.

² Див.: Михайло Мінаков, «Німецькі класики на Сході Європи. Вивчення німецької класичної філософії у пізньому СРСР і пострадянських Білорусі, Росії та Україні». *Альманах Κοινὴ*, № 2(1), 2023, 68–120.

³ Див.: Владимир Шинкарук, *Логика, диалектика и теория познания Гегеля (проблема тождества логики, диалектики и теории познания в философии Гегеля)* (Киев: Изд-во Киев. ун-та, 1964); Владимир Шинкарук, *Теория познания, логика и диалектика И. Канта (Кант как родоначальник немецкой классической философии)* (Київ: Наукова думка, 1974).

⁴ Див.: Мирослав Попович, *Очерк развития логических идей в культурно-историческом контексте* (Київ: Наукова думка, 1979).